

УДК 37.011

Ігор РОСКВАС,

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Хмельницький

СТРУКТУРА ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СЛЮСАРІВ-ЕЛЕКТРИКІВ У ЛІЦЕЯХ

У статті наголошено на проблемах обдарованості, життєтворчості, та становлення творчої індивідуальності у контексті вирішення проблеми структури потенціалу творчої особистості. Проаналізовано наукові дослідження з питання формування творчої індивідуальності слюсаря-електрика. У статті визначено сутність поняття “творча індивідуальність”, визначено структуру творчої індивідуальності та охарактеризовано обдарованість як системне утворення творчої особистості. Творча індивідуальність розглядається як деяке поєднання творчих якостей та властивостей особистості, що виявляються у творчій практиці майбутнього кваліфікованого робітника.

Ключові слова: *індивідуальність, творчість, творчий потенціал, творча індивідуальність, структура творчої індивідуальності.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Грунтовні соціально-економічні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, вимагають абсолютно нових підходів до розвитку творчої індивідуальності майбутнього слюсаря-електрика. Серед таких вимог: уміння орієнтуватися в теперішніх, досить часто невизначених станах, уміння самотужки приймати рішення і установлювати конкретні та перспективні цілі, а також, соціальна активність, креативність та успішність.

© Росквас І.

Особливого значення в цих стосунках набувають завдання створення психолого-професійних умов розвитку творчої індивідуальності майбутнього слюсаря електрика та його творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Творча індивідуальність слюсаря-електрика є сутнісною категорією різних галузей науки: теорії особистості, естетики та психології художньої творчості, психології творчості, педагогіки творчості, психології індивідуальності, педагогіки індивідуальності тощо. У сучасному періоді розвитку освіти та науки дослідження в галузі формування творчої індивідуальності майбутнього кваліфікованого робітника є провідним спрямуванням науково-теоретичних та реально зорієнтованих досліджень. В наш час досить глибоко досліджені питання про визначення психологічних аспектів і властивостей творчої діяльності та вивчені питання творчих здібностей (В. Рибалка, Л. Собчик, В. Тугаринов, Дж. Гілфорд, О. І. Кульчицька, Н. Вишнякова, В. О. Моляко, К. Роджерс, О. Гройсман, А. Конева, Б. М. Теплов, Е. Торренс, В. Франкл, В. Д. Шадриков, І. М. Біла, Д. Б. Богоявленська, Е. де Боно, О. Гребенюк, Т. Гребенюк, В. М. Дружинін, О. В. Завгородня, Л. А. Найдьонова, О. М. Матюшкін, Я. О. Пономарьов, Дж. Рензулі, Е. П. Торренс, Л. Л. Терстоун, Т. М. Третьак та ін.).

Питання творчості, виховання творчої індивідуальності та розвитку її творчих здатностей повсякчас була під увагою вчених, але попри це у нашому періоді розвитку психолого-педагогічної науки однозначної, чіткої і єдиної теорії творчості із розвитком творчих здібностей не існує. Починаючи розгляд визначеного питання, ми брали до уваги результати вітчизняних та зарубіжних опрацювань. У педагогічній науці проблема розвитку творчої індивідуальності набула актуальності лише з 90-х р. ХХ ст.

Метою статті є аналіз наукових досліджень з питань формування творчої індивідуальності майбутнього слюсаря-електрика та визначення її структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. В наш час більшість науковців пов'язують спільні здібності із інтелектом людини. Напри-

клад, згідно із Д. Векслером, інтелект тлумачиться як спільна здатність індивідуальності, що виражається у цілеспрямованій діяльності, вірному розмірковуванні та розумінні, адаптації до умов оточення. Більш широке тлумачення загальних хистів дає Н. Лейтес. Він допускає, що останні виражаються першочергово в властивостях, активності та саморегуляції психічної діяльності людини. До структури спільних здібностей вводять також і не інтелектуальні фактори, які включають численні риси індивідуальності, зокрема особливості розумової сфери та темпераменту (С. Рубінштейн). Дослідження психологів останніх десятиліть вказують на наявність генетичних взаємовідносин між загальними та спеціальними здібностями. Доведено, що для вивчення багатьох видів діяльності та основних масових професій, досить присутності розвинутих загальних здібностей. Людина здатна значно поглиблювати спектр власних психологічних запасів, в умовах твердих основних чинників діяльності яка дозволяє досягти найвищих результатів у будь-якій практиці. В умовах переміни режиму діяльності спільні здібності розкривають потенціальну перспективу трансформуватись на фахові професійні.

На нашу думку, найбільш абсолютним є трактування поняття здібностей, яке пропонує Теплов: здібності – це є індивідуально-психологічні особливості, які відбивають бажання індивідуальності до оволодіння деякими видами діяльності і успіх виконуваної практики [1, с. 89].

Творчі здібності, присутні в кожній людині. Вони виявляються по різному. В когось вони помічаються в дитячому віці, а потім утримуються лише у спогадах, а в когось вони спонтанно виявляються в якомусь виді діяльності чи в одній з її періодів, а ще у когось, як зазначалося вище, вони стають особистісною якістю, званою креативністю.

Природа подібних індивідуальних різниць зв'язується з нейрофізіологічними задатками, з рисами активаційних, регуляторних з інформаційними частинами мозку, із особливостями виховання та навчання, тобто ходом соціалізації і пристосування до вимог оточення, а ще присутністю спеціальних здатностей до творчих видів діяльності.

Лише спеціальні здібності першочергово визначають людей, опираючись на вроджені задатки.

Терміном “здібності” відзначається, першочергово, таке поєднання індивідуальних рис, яке потрібно і достатньо для засвоєння конкретних способів дій та певної діяльності. Кожен вид діяльності демонструє свої “потреби” до поєднання якостей.

Винятком є творчі здібності індивідуальності, що стоять “над” спеціальними та спроможні проявлятися у будь-яких видах діяльності. Вони підпорядковані деякому спільному алгоритму та поєднані із усіма особливостями індивідуальності.

Для розвитку креативності творчої особистості необхідно знати не тільки структуру цих вищих здібностей до творчості, а й самого себе. При цьому потрібно орієнтуватися в діапазоні індивідуальних відмінностей, одні з яких потрібно враховувати і адаптуватися до них, інші виховувати, а треті розвивати в певній діяльності.

Окрім вроджених задатків, не менш важливу роль відіграють суспільні фактори, які стопорять і блокують творчий старт або сприяють його прояву. Щоб зорієнтуватися у структурі здібностей, слід знати формування індивідуальності.

Розглядаючи творчу індивідуальність майбутнього слюсаря-електрика, психологи розуміють її як склад різноманітних властивостей, починаючи від біохімічних й нейрофізіологічних, до якостей творчого самовираження [2, с. 51]. Зокрема, Б. Ананьев відзначив: “Якщо особистість “вершина” всієї структури людських властивостей, то індивідуальність – це “глибина” особистості суб’єкта діяльності” [3, ст. 72], яка виявляється у активності творчої діяльності людини.

У психології та педагогіці творчості, творча індивідуальність розглядається як інтегративна якість особистості, що передбачає перетворення нею своїх здібностей та задатків у звички й дії за допомогою яких вона впливає на інших людей та оточуючу дійсність (В. Мерлін); як унікальна, самобутня особистість, яка реалізовується у творчій діяльності (О. Морозов, Д. Чернилевський).

С. Гільманов характеризує творчу індивідуальність як унікальність людини і як міру розвитку її особистості до рівня цілісності, що

породжує активність, зумовлену своєрідним внутрішнім світом; притаманний лише цій особистості особливий спосіб бачення оточуючого світу [4, с.10–11].

Системний підхід до питання індивідуальності людини диктує необхідність аналізувати її як систему його властивостей і як індивіда, а також, як організм, як особистість, тобто як “ієрархічну систему системних якостей”.

З цих переконань, індивідуальність людини виявляється як багаторівнева ієрархічна систематичність, у якій позначається різна кількість щаблів. До прикладу, К. К. Платонов радить виділяти деякі наступні органічні рівні: сомато-морфологічний, біохімічний та фізіологічний. У психологічній галузі вчений акцентує на процесуальній психічній індивідуальності, яка певною мірою спільна в людей та тварин, та на змістовній психічній індивідуальності, що є наслідком взаємодії з навколишнім світом. І третій психічний рівень – це соціально-психологічна особистість, притаманна лише людині.

У більш загальному вигляді питання взаємостосунків індивіда, особистості та індивідуальності були розроблені В. С. Мерліном. За його твердженнями термін “індивід” (організм) та “особистість” вводяться в більш сумарне поняття “індивідуальність”, яка розглядається як ієрархічно організований лад властивостей всіх ступенів розвитку.

Ця система обіймає всі рівні життя людини відповідно від рис організму:

біохімічних;

якостей нервової системи (нейродинамічних);

спільносоматичних;

шляхом рівня індивідуальних психічних властивостей:

психодинамічних (властивості темпераменту);

психічних рис особистості;

до соціально-психологічних індивідуальних ознак.

Власне інтегральна індивідуальність трактується ним як “цілісна характеристика індивідуальних властивостей людини”.

В. С. Мерлін конкретно охарактеризував тонкощі системного підходу щодо дослідження інтегральної індивідуальності. Значну увагу

він надав принципу детермінізму, акцентуючи увагу, що каузальної, причинно-наслідкової детермінації мало, щоб роз'яснити діяльність великої системи, яка включає в себе такі шаблі: біохімічний, темпераменту, нервової системи, особистості та метаіндивідуальності (особистісних статусів).

О. Отич зазначає, що творча індивідуальність становить собою найвищий рівень розвитку особистості, основними характеристиками якого є самість і цілісність, що зумовлюють активність особистості та її здатність відстоювати та реалізовувати особистісні сенси, установки, цінності [5, с. 9].

Отже, творчою індивідуальністю можна вважати такого слюсаря-електрика, в якого сформоване цілісне ядро особистості, багатий внутрішній світ, що зумовлює риси характеру й виражається в автономності, активності, своєрідності й оригінальності усіх проявів індивідуальності, у її творчій спрямованості, готовності до кінця відстоювати переконання та цінності. При цьому творча індивідуальність, з одного боку, завжди прагне до само актуалізації свого потенціалу, з іншого – постійно змінюється внаслідок цього, розвивається, при чому сам розвиток має риси постійності, пізнаваності. Рушійною силою виступає, передусім, наявність природних обдарувань, здібностей; потім – поява потреби в само актуалізації, породженої системою ціле покладання, особистісних сенсів та відповідною мотивацією [5, с. 173].

Найбільш яскраво висококваліфіковані робітники виявляють творчу індивідуальність у нестандартних ситуаціях, де вимагається вибір поведінки й перенесення знань, умінь та навичок. Це характеризує такий рівень розвитку особистості, досягнувши якого слюсар-електрик, стає здатним діяти активно, самостійно, творчо, збагачувати своє життя та життя оточення.

Різні тлумачення структури індивідуальності призводять до виокремлення різних, часто значно дрібних рівнів та підрівнів. Предметом характерної деталізації є проміжок між фізіологічним та психологічним рівнями.

Нами запропоновано розглядати творчу індивідуальність майбутнього слюсаря-електрика як своєрідне та неповторне поєднання

творчих якостей та властивостей особистості, яке виявляється у власному оригінальному стилі їх стосунків з оточенням, творчої діяльності, здійснюваної на засадах само актуалізації, прагнення до творчого зростання, новизни.

Уявлення про структуру передбачає розгляд об'єкта як системи. Як зазначив В. М. Бехтерев, "світ будується у формі замкнених систем, що є особливими індивідуальностями. Кожна індивідуальність може бути різної складності, але вона завжди складає певну гармонію частин і має свою форму і відносну стійкість системи... гармонія частин є основою індивідуальності..." [6, с. 171].

Логічно допускати те, що динамічні характеристики, інакше кажучи формальні виміри поведінки, у більшості повинні залежати від властивостей діяльності нервового субстрату та відповідно в ієрархії індивідуальності посідати підлегле місце щодо психозмістовного рівня. Поруч із психодинамічним серед вчених фігурує інший рівень – нейродинамічний. Його відокремлення від психодинамічного ґрунтується на уявленні про існування специфічної категорії нервових процесів, які не зв'язані безпосередньо з забезпеченням психічного. Але критерії розподілу визначених категорій нервових процесів не постійно можуть використатися під час оцінки емпіричних методик, які використовуються для диференційованої діагностики цих ступенів.

Ухилитися від цього, можливо, наголошуючи на психофізіологічний і психологічний рівні в якості самостійних. При цьому нейродинамічний і психодинамічний рівні реально входять у психофізіологічний, та сфера виражень останнього ширша, позаяк цей рівень визначає не лише формально-динамічні процеси діяльності головного мозку та психіки, але й якісну своєрідність їх протікання.

Так як теоретичним підґрунтям педагогіки є психологія, то нами були розглянуті, передусім, ті структури індивідуальності слюсарів-електриків, які отримали визнання у психологів.

Під час теоретичного дослідження встановлено, що структура творчої індивідуальності майбутнього слюсаря-електрика досліджується такими науковими психологічними теоріями, як теорія рис А. Пе-

тровського, теорія системного аналізу індивідуальності Б. Ананьєва, а також, теорія “інтегральної індивідуальності” В. Мерліна.

У теорії рис А. Петровського індивідуальність виражається як окрема здатність, аспект біологічного, психологічного чи соціального модусу людини, а саме, слюсаря-електрика. За твердженнями цього вченого, риси та загальна будова індивідуальності виражаються темпераментом людини, її характером, здібностями тощо.

До структури індивідуальності вчений включає індивідуальні психологічні риси творчої особистості, що об'єднуються навколо основних рис (факторів). Як стверджує науковець, велика “колекція” індивідуально-психологічних рис розміщується у кількох “вітринах”, які позначаються бінарно-опозиційними ярликами (емоційність – врівноваженість, інтроверсія – екстраверсія тощо.) Таким чином стає можливим виявлення численних рис індивідуальності – комфортності, агресивності, рівня домагань, тривожності тощо, які разом зображають своєрідність індивіда.

Б. Ананьєв представив індивідуальність як систему, яка складається на основі взаємозв'язку всіх властивостей людини – майбутнього слюсаря-електрика, як індивіда, особистості й суб'єкта діяльності. “Для того, щоб підійти до проблеми індивідуальності з погляду цілого..., – стверджував вчений, – потрібно уявити людину не лише як відкриту систему, але і як систему “закриту”, замкнену внаслідок взаємозв'язку її властивостей (індивіда, особистості, суб'єкта)” [3].

Згідно стверженого, обґрунтована науковцем структура індивідуальності включає такі складові: індивідну, особистісну та суб'єктну. Базовим є – індивідний компонент, який становить психологічний фундамент індивідуальності людини, а особистісний та суб'єктний – сутнісні компоненти, які слугують соціокультурною надбудовою у структурі індивідуальності.

Отже, виходячи із вище дослідженого, індивідуальність, за Б. Ананьєвим, є автономним суб'єктом внутрішньо опосередкованої діяльності, особистістю, з притаманною їй внутрішньою свободою та широким діапазоном творчих можливостей. Отже, сутність індивіду-

альності Б. Ананьєв, перш за все пов'язує із суб'єктними властивостями особистості, що проявляються у творчій активності.

Цілісна характеристика властивостей людини, визначається як інтегральна індивідуальність у працях В. С. Мерліна. Вчений стверджує, що структура інтегральної індивідуальності являється синтезом системи індивідуальних властивостей організму, системи індивідуально-психічних властивостей індивідуума і системи соціально-психологічних індивідуальних властивостей особистості та мета індивідуальності (соціальні ролі в соціальній групі та колективі тощо) [7, с. 50].

О. Морозов та Д. Чернилевський, вважаючи творчу індивідуальність особистісною категорією виділяють в її структурі такі компоненти: інтелектуально-творчу ініціативу; інтелектуальні здібності, глибину та широту знань; чутливість до суперечностей, схильність до творчих сумнівів, здатність відчувати внутрішню будівничу боротьбу; інформаційний голод, відчуття новизни, незвичного в проблемі, прагнення пізнання [8, с. 418].

Визначаючи структуру творчої індивідуальності беручи за основу концепцію педагогіки індивідуальності, О. Гребенюк виокремлює її складові на основі компонентів психічних сфер творчої індивідуальності: когнітивний (наявність певного обсягу знань, умінь та навичок, мислення, творча уява); мотиваційно-вольовий (наявність мотивації до творчої діяльності); емоційно-ціннісний (уміння застосовувати уміння, знання та навички під час художньо-творчої діяльності.)

Висновки. У сфері освіти пріоритети змінилися у сторону становлення індивідуальності людини, її творчих здібностей та творчого потенціалу. Однією із провідних цінностей громади є творча індивідуальність кваліфікованого робітника, яку ми розглядаємо, як унікальне поєднання творчих якостей та властивостей особистості, що проявляється у самостійній, оригінальній та творчій діяльності.

Отже, саме творча індивідуальність особистості майбутнього слюсаря-електрика є тією основою, яка становить підґрунтя для гарних, зручних та комфортних умов існування спеціаліста: особистість вільно проявляє свої відчуття та емоції, здійснює обґрунтовані, незалежні вчинки, тобто є креативною в повному сенсі цього слова.

Список використаної літератури

1. Теплов Б. М. Психология и психофизиология индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – М. : “Ин-т практич. психологии” ; Воронеж : НПО “МОДЭК”, 1998. – 544 с.
2. Либин А. В. Дифференциальная психология: На пересечении европейских, российских и американских традиций / А. В. Либин. – М. : Смысл ; Академия, 2004. – 527 с.
3. Ананьев Б. Г. Психологическая структура человека как субъекта / Б. Г. Ананьев // Человек и общество. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – Вып. 2. – С. 253–249.
4. Гильманов С. А. Творческая индивидуальность учителя : учеб. пособие / С. А. Гильманов. – Тюмень, 1995. – 167 с.
5. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти : монографія / О. М. Отич ; за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 752 с.
6. Ананьев Б. Г. Избр. психол. труды / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980.
7. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / В. С. Мерлин. – М. : Педагогика, 1986. – 256 с.
8. Морозов А. В. Креативная педагогика и психология : учебное пособие / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академический проект, 2004. – 560 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Берека В. Є.

Росквас И. А. Структура творческой индивидуальности будущих слесарей-электриков в лицеях

В статье отмечено на проблемах одаренности, жизнетворчества, и становления творческой индивидуальности в контексте решения проблемы структуры потенциала личности. Проанализированы научные исследования по вопросу формирования творческой индивидуальности слесаря-электрика. В статье определена сущность понятия “творческая индивидуальность”, определена структура творческой индивидуальности и охарактеризованы одаренность как системное образование личности. Творческая индивидуальность рассматривается как

некоторое сочетание творческих качеств и свойств личности, которые проявляются в творческой практике будущего квалифицированного рабочего.

Ключевые слова: *индивидуальность, творчество, творческий потенциал, творческая индивидуальность, структура творческой индивидуальности.*

Roskvas I. The Structure of the Creative Individuality of Future Locksmiths of Electricians in Lyceums

In the article emphasizes the problems of talent, liveliness, and the formation of creative individuality in the context of solving the problem of the structure of the potential of the creative person. The purpose of the article is to analyze scientific research on the formation of the creative personality of the future locksmith - electricity and the definition of its structure. The scientific research on the formation of the creative personality of the locksmith - the electrician is analyzed. The article defines the essence of the concept of "creative individuality, the structure of creative personality is determined, and talent is described as a systemic formation of a creative personality. Creative personality is seen as a combination of creative qualities and personality traits, which are manifested in the creative practice of a future skilled worker.

The mechanisms of creative thinking of the personality are substantiated. Described in the scientific literature are concepts and theories in which the generalized structure of the creative potential of the person is revealed. The groups of individual qualities of the creative subject, which make up the creative potential of the individual, are outlined. The components, distinguished by V. O. Molyako and N. V. Kuzmin in the structure of the creative potential of the individual, in relation to the teacher of foreign languages are structured. The expediency of introducing into the structure of the creative potential of the teacher of foreign languages the social component is described, and its components are described. The content of the concepts of "social creativity" and "communicative competence" in the structure of the creative potential of the teacher of foreign languages is specified. Conclusions are made. In the field of education, the priorities have changed in

the direction of becoming a person's individuality, her creative abilities and creative potential. One of the leading values of the community is the creative individuality of a skilled worker, which we consider as a unique combination of creative qualities and personality traits, which manifests itself in independent, original and creative activities. Thus, it is the creative individuality of the personality of the future locksmith – the electricity that is the basis that forms the basis for the beautiful, comfortable and comfortable conditions of the specialist's existence: the person freely expresses his feelings and emotions, performs well-grounded, independent actions, that is, is creative in the full sense of the word.

Keywords: *individuality, creativity, creative potential, creative personality, structure of creative personality.*